

УДК 349.42

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-17-210-214

Терзі Олена Олександрівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри Національної безпеки, інституту безпеки,
ПрАТ "ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
terzi.elena@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4120-6526

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: НОРМАТИВНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки. У статті розкривається механізм міжнародного правового регулювання та цілі, які намагаються досягти міжнародна спільнота, з метою подолання основних глобальних проблем у сфері продовольчої безпеки.

Проаналізовано різні підходи до визначення поняття «продовольча безпека» як складової частини національної економічної безпеки. Визначено, що поняття «продовольча безпека» є офіційно прийнятим у міжнародній практиці поняттям, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни, а також світового ринку.

У контексті міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки виокремлено дві складові, аналіз яких дозволить провести дослідження більш повно та всебічно. До таких складових запропоновано віднести нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки на міжнародному рівні, а саме систему нормативних актів у досліджуваній сфері; а також інституційну складову, що відображає органи, які здійснюють повноваження щодо створення умов та можливостей дотримання продовольчої безпеки та залучення до цієї системи всіх держав світу. Зазначені елементи міжнародно-правового регулювання сфери продовольчої безпеки є підґрунтям багатостороннього співробітництва.

Автор прийшла до висновку, що міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та подолання голоду у світі. Однак, для досягнення цієї мети необхідні спільні зусилля всіх країн, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання, безпека, національна безпека, продовольча безпека, міжнародні акти.

Terzi O. INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF FOOD SECURITY: NORMATIVE AND INSTITUTIONAL ASPECT

The article is devoted to the analysis of international legal regulation of food security. The article reveals the mechanism of international legal regulation and the goals that the international community is trying to achieve in order to overcome the main global problems in the field of food security.

Different approaches to defining the concept of "food security" as a component of national economic security are analyzed. It is determined that the concept of "food security" is an officially accepted concept in international practice that is used to characterize the state of the country's food market, as well as the world market.

In the context of international legal regulation of food security, two components are distinguished, the analysis of which will allow conducting research more fully and comprehensively. It is proposed to include the regulatory and legal regulation of food security at the international level, namely the system of regulatory acts in the studied area; as well as the institutional component, reflecting the bodies that exercise authority to create conditions and opportunities for maintaining food security and involving all states of the world in this system. The above-mentioned elements of international legal regulation of food security are the basis for multilateral cooperation.

The author concluded that international legal regulation of food security is an important tool for ensuring sustainable development and overcoming hunger in the world. However, to achieve this goal, joint efforts of all countries, international organizations and civil society are necessary.

Key words: international legal regulation, security, national security, food security, international acts.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є одним із найважливіших аспектів сталого розвитку будь-якої країни. В умовах глобалізації та зростання населення забезпечення продовольчої безпеки набуває міжнародного характеру. Для координації зусиль різних країн у цій сфері розроблено значний обсяг міжнародно-правових норм.

Значення міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки зумовлено кількома факторами, серед яких: глобалізація продовольчих ринків – зростання міжнародної торгівлі продуктами харчування потребує єдиних правил для забезпечення якості та безпеки; зміна клімату – екстремальні погодні явища, посухи та повені впливають на виробництво продовольства в різних регіонах світу, вимагаючи міжнародної координації зусиль; нестача ресурсів – вичерпання природних ресурсів, зростання населення та урбанізація посилюють тиск на продовольчі системи тощо.

Все це зумовлює важливість міжнародного рівня правового регулювання продовольчої безпеки, що дозволить вирішити проблеми глобального рівня у досліджуваній сфері. Саме такий рівень вирішення проблем, пов'язаних із продовольчою безпекою, на сьогодні вважається найбільш дієвим інструментом

співпраці між країнами, сприяє справедливому розподілу ресурсів та забезпечує безпеку споживачів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Продовольча безпека – це комплексна проблема, яка залежить від багатьох факторів. Для її вирішення необхідно залучати знання та досвід фахівців різних галузей, зокрема таких, як економіка, сільське господарство, географія, соціологія тощо. Теоретико-правові проблеми забезпечення продовольчої безпеки не залишилися без уваги вчених-правознавців. Окремим питанням забезпечення продовольчої безпеки значну увагу у своїх дослідженнях приділяли такі вчені, як: А. Бабенко, Ю. Білик, М. Бугрій, В. Єрмоленко, В. Курило, М. Лисак, Т. Лозинська, С. Лушпаєв, В. Олійник, Л. Рогатіна, О. Скидан, Т. Курман, В. Уркевич, О. Шевченко, О. Шевчук та ін.

Метою статті є здійснення аналізу міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання продовольчої безпеки сьогодні набуло глобального значення. Серед ключових завдань світової економіки – зростання виробництва харчових продуктів, а також покращення їх якості та гарантування безпечності.

Загальна декларація прав людини у ст. 25 до базових прав людини відносить право на життєвий рівень (із забезпеченням продовольством включно), який є необхідним для здорового способу життя та достатнього рівня добробуту [1].

Стаття 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права передбачає, що «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які б включали проведення конкретних програм для того, щоб забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортуючих, так і експортуючих продукти» [2].

Проблема продовольчої безпеки займає провідне місце у національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою й необхідним чинником соціальної та економічної стабільності держави. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення.

Продовольча безпека – поняття, що офіційно застосовується міжнародною спільнотою для характеристики стану продовольчого ринку країни, світового ринку [3, с.10]. Крім того, продовольча безпека виступає складовою частиною економічної безпеки, яка, своєю чергою, є елементом національної безпеки кожної держави [3, с.10].

Впровадження поняття «продовольча безпека» в міжнародну практику зумовлено проблемою продовольчого забезпечення у період зернової кризи 1972-73 рр. У 1974 році Генеральна Асамблея ООН офіційно задекларувала термін «світова продовольча безпека», що означав «забезпечення стабільності на продовольчих ринках і доступності базових продуктів харчування для всіх країн світу» [4].

У 1996 р. відбулася всесвітня зустріч на вищому рівні із проблем продовольства. За підсумками зустрічі було прийнято Римську декларацію із всесвітньої продовольчої безпеки, в якій продовольчу безпеку було визначено як стан економіки держави, за якого населенню країни загалом та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення [5].

Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки 2009 р. містить визначення продовольчої безпеки як: забезпечення постійної фізичної, соціальної та економічної доступності безпечного і поживного продовольства у достатній кількості, що задовольняє харчові потреби людей для ведення активного та здорового способу життя.

Найбільш повне та комплексне визначення продовольчої безпеки серед міжнародних нормативно-правових актів містить дослідження FAO. Відповідно до матеріалів, опублікованих Продовольчою та сільськогосподарською організацією об'єднаних націй (FAO), продовольча безпека – це «забезпечення гарантованого доступу населення світу, країни, регіону до харчових продуктів у будь-який час і обсягах, достатніх для ведення активного і здорового способу життя, за рахунок власного виробництва та імпорту продовольства, виробництво яких неможливе за рахунок внутрішніх ресурсів» [6].

Чинне національне законодавство термін «продовольча безпека» згадує у багатьох нормативно-правових актах. Визначення терміну «продовольча безпека» міститься у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV, п. 2.13 ст. якого встановлює, що продовольча безпека визначається як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [7]. Дане визначення відображає лише потребу в доступі до продуктів харчування, але це автоматично не гарантує наявності якісного та безпечного продовольства.

Серед науковців, які займаються дослідженнями питань продовольчої безпеки, не сформувалось єдиного підходу до визначення даного поняття.

Продовольча безпека, як стверджують ряд дослідників, які вивчали актуальні питання правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні є: а) компонентою і провідною сферою суспільних та державних інтересів; б) забезпечує захищеність життєвих інтересів населення країни у сфері продовольства; в) гарантується державою через відповідний комплекс заходів; г) гарантується через принцип самозабезпечення; д) забезпечується економічною та фізичною доступністю населення до продуктів

харчування у зручний для них час [3, с. 121].

С. Лушпаєв продовольчу безпеку розглядає як це стан економіки держави, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, за рахунок власного виробництва забезпечується продовольча незалежність держави, населенню країни гарантується фізична, економічна доступність, якість і безпечність основних видів харчових продуктів та чистої питної води, що відповідають вимогам норм законодавства про охорону здоров'я та про технічне регулювання, в об'ємах, які є не менші за раціональні норми споживання харчових продуктів, що є необхідними для активного та здорового способу життя, реалізації демографічної політики [8, с. 141].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення продовольчої безпеки як: складника національної безпеки держави, що передбачає захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою на принципах самозабезпечення безперешкодного фізичного та економічного доступу людини до продуктів харчування у кількості, асортименті, встановленого рівня якості та безпеки, необхідних для підтримання її здоров'я та звичайної життєвої діяльності [9].

Дослідивши наукові підходи до трактування продовольчої безпеки, нами пропонується під продовольчою безпекою розуміти один із найважливіших аспектів сталого розвитку; стан, при якому всі люди мають постійний фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі для задоволення своїх харчових потреб і ведення активного та здорового життя.

У контексті міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки, на нашу думку, слід виокремити дві важливі складові, аналіз яких дозволить провести дослідження більш повно та всебічно. Отже, до таких складових пропонуємо віднести нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки на міжнародному рівні, а саме систему нормативних актів у досліджуваній сфері; а також інституційну складову, що відображає органи, які здійснюють повноваження щодо створення умов та можливостей дотримання продовольчої безпеки та залучення до цієї системи всіх держав світу.

Важливим елементом механізму забезпечення продовольчої безпеки є міжнародне нормативно-правове регулювання і такими документами у цій сфері можна вказати Всесвітню декларацію про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974, Конвенцію про надання продовольчої допомоги від 1999 року, Декларацію Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, а також Резолюцію ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», прийняту ООН у 2015 році та інші міжнародні нормативно-правові акти.

Аналізуючи нормативні акти, що здійснюють міжнародне правове регулювання продовольчої безпеки, слід зупинитися на Конвенції про надання продовольчої допомоги 1999 року, яка була укладена з метою сприяння забезпеченню світової продовольчої безпеки і поліпшення здатності між-народного співтовариства реагувати на критичні ситуації з продовольством та інші продовольчі потреби країн, що розвиваються. До її основних цілей відносяться: 1) забезпечення відповідних рівнів продовольчої допомоги, що надається на передбачуваній основі, як це визначено положеннями цієї Конвенції; 2) заохочення країн-учасниць до того, щоб забезпечувати спрямованість продовольчої допомоги на усунення бідності та голоду серед найбільш уразливих груп населення, а також її відповідність сільськогосподарському розвитку в цих країнах; 3) використання принципів, що забезпечують максимальне підвищення впливу, ефективності та якості продовольчої допомоги, що надається як засіб для підтримки продовольчої безпеки; 4) забезпечення структури співробітництва, координації та спільного використання інформації серед учасників з питань, що стосуються продовольчої безпеки, з метою досягнення більшої ефективності за всіма аспектами операцій з надання продовольчої допомоги та більшої послідовності між продовольчою допомогою та іншими засобами політики [10].

Інституційне регулювання продовольчої безпеки може здійснюватися на всіх рівнях, тобто міжнародному, регіональному та національному на рівні кожної держави. В межах нашого дослідження нами буде проаналізований саме міжнародний рівень.

До міжнародних організацій у сфері продовольчої безпеки варто віднести:

- Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (Food and Agricultural Organization) (далі – FAO). Зі створенням у 1945 році Організації об'єднаних націй окремо було створено її орган FAO, основним повноваженням якого стало саме подолання продовольчої безпеки. Членами є 195 країн (194 країни та Європейський союз), при цьому FAO працює в більш ніж 130 країнах світу [11]. У 2003 р. її членом стала Україна.

Основні цілі FAO:

- ✓ подолання голоду: зменшення кількості людей, які страждають від голоду та недоїдання;
- ✓ покращення харчування: забезпечення доступу до здорової та повноцінної їжі для всіх;
- ✓ збільшення продуктивності сільського господарства: підвищення врожайності та ефективності сільськогосподарського виробництва;
- ✓ збереження природних ресурсів: раціональне використання природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

FAO здійснює широкий спектр діяльності, спрямованої на досягнення своїх цілей. Серед основних напрямків роботи організації можна виділити:

- ✓ розробка політики: розробляє міжнародні стандарти та рекомендації в галузі сільського господарства, харчування та сільських районів;
- ✓ технічна допомога: організація надає технічну допомогу країнам-членам у розробці та впровадженні сільськогосподарських програм;
- ✓ моніторинг та аналіз: збирає та аналізує дані про стан світового сільського господарства та продовольства;
- ✓ співпраця з іншими організаціями: FAO співпрацює з іншими міжнародними організаціями та урядами для вирішення глобальних проблем у сфері продовольства та сільського господарства.

FAO є важливим гравцем на міжнародній арені, що відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки для всіх. Діяльність організації спрямована на створення більш справедливого та стійкого світу, де кожна людина має доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі.

- Всесвітня організація торгівлі (СОТ) - міжнародна організація, яка почала діяти 1 січня 1995 року задля лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів. До СОТ входять 166 членів, на які припадає 98% світової торгівлі. Усі учасники приєдналися до системи в результаті переговорів, тому членство означає баланс прав і обов'язків. Понад 20 країн ведуть переговори про приєднання до організації. Всесвітня організація торгівлі (СОТ) відіграє ключову роль у регулюванні міжнародної торгівлі, включаючи сільськогосподарську продукцію [12].

СОТ впливає на продовольчу безпеку у таких напрямках:

- ✓ лібералізація торгівлі – СОТ сприяє зниженню тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі сільськогосподарською продукцією. З одного боку, це збільшує доступ до різноманітних продуктів і може знизити ціни для споживачів. З іншого боку, може призводити до нестабільності на ринках і загрожувати продовольчій безпеці вразливих країн;
- ✓ стандарти якості та безпеки – СОТ встановлює міжнародні стандарти якості та безпеки харчових продуктів, що сприяє захисту здоров'я споживачів;
- ✓ підтримка сільського господарства – хоча СОТ загалом спрямована на лібералізацію торгівлі, вона дозволяє країнам надавати певну підтримку своїм сільськогосподарським виробникам. Однак, ця підтримка має бути обмежена і не повинна спотворювати торгівлю.

Всесвітня організація торгівлі відіграє важливу роль у формуванні глобальної продовольчої системи, але її вплив є неоднозначним. Для забезпечення продовольчої безпеки для всіх необхідний збалансований підхід, який враховує як інтереси вільної торгівлі, так і потреби в захисті вразливих груп населення.

- Програма ООН з розвитку (ПРООН) – це одна з найбільших систем ООН, яка працює в більш ніж 170 країнах світу. Її основна мета – допомогти країнам зменшити бідність, зміцнити людський потенціал і забезпечити сталий розвиток. Продовольча безпека є однією з ключових сфер діяльності ПРООН [13].

ПРООН використовує широкий спектр інструментів для підтримки країн у досягненні продовольчої безпеки, а саме:

- ✓ інвестиції в сільське господарство – сприяння розвитку сільського господарства шляхом інвестицій у нові технології, іригаційні системи, а також підтримки малих фермерів;
- ✓ зміцнення інституцій – підтримка урядів у розробці та впровадженні ефективної політики в галузі сільського господарства та продовольства;
- ✓ створення стійких до клімату систем – допомога країнам адаптуватися до зміни клімату та розробляти сільськогосподарські практики, які є стійкими до екстремальних погодних умов;
- ✓ розширення доступу до ринків – підтримка фермерів у виході на місцеві та міжнародні ринки;
- ✓ сприяння сталого розвитку – інтеграція продовольчої безпеки в більш широке зусилля зі сталого розвитку.

Висновки. Продовольча безпека є однією з основних умов і складовою частиною національної безпеки будь-якої держави. Проблема продовольчої безпеки приділяють увагу усі країни світу, адже це безпосередньо стосується кожного громадянина і його життя.

У її забезпеченні як на національному, так і на світовому рівнях важливе місце посідає міжнародне економічне, науково-технічне та торговельне співробітництво, яке здійснюється на двосторонній і багатосторонній основі. Підгрунтя багатостороннього співробітництва складають міжнародні сільськогосподарські та інші організації та установи, що займаються проблемами сільського господарства і продовольства.

Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та подолання голоду у світі. Однак, для досягнення цієї мети необхідні спільні зусилля всіх країн, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Universal Declaration of Human Rights: adopted and proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

3. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О.М.Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х., 2013. 326 с.
4. Шутаєва О.О., Тропанець Н.А. Продовольча безпека як соціально-економічна категорія, її зміст та основні напрямки забезпечення в умовах глобалізації. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2010. Т. 23 (62). № 1. С. 174-185.
5. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. URL: <https://www.fao.org/4/w3613e/w3613e00.htm>
6. FAO. 1983. World Food Security: a Reappraisal of the Concepts and Approaches: Director General's Report. Rome; The State of Food Insecurity in the World 2001. Rome: URL: <http://www.fao.org/docrep/003/Y1500E/Y1500E00.HTM>
7. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527.
8. Лушпаєв С.О. Поняття продовольчої безпеки за законодавством зарубіжних держав. *Форум права*. 2015. № 3. С. 135–142.
9. Курман Т.В. Правове забезпечення продовольчої безпеки в Україні: національний та міжнародний аспекти. Харків, 2010. 97 с.
10. Конвенція про надання продовольчої допомоги 1999 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/206185___206250
11. Food and agricultural organization. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/>
12. World Trade Organization URL: <https://www.wto.org/>
13. United Nations Development Programme URL: <https://www.undp.org/>

REFERENCES:

1. Universal Declaration of Human Rights. (1948, December 10). *General Assembly resolution 217 A*. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [in English].
2. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava. (1966, December 16). [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].
3. Urkevych, V.Iu., Shulha M.V. (Eds.), Batyhina, O.M., Zhushman, V.M., Kornienko, V.M. (2013). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy. [Current problems of legal support for food security in Ukraine]. Monohrafiia. 326. [in Ukrainian].
4. Shutaieva, O.O., Tropanets, N.A. (2010). Prodovolcha bezpeka yak sotsialno-ekonomichna katehoriia, yii zmist ta osnovni napriamky zabezpechennia v umovakh hlobalizatsii. [Food security as a socio-economic category, its content and main areas of provision in the context of globalization]. *Veheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia. T. 23 (62). №1*. 174-185. [in Ukrainian].
5. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. (1996). Retrieved from: <https://www.fao.org/4/w3613e/w3613e00.htm> [in English].
6. FAO. 1983. World Food Security: a Reappraisal of the Concepts and Approaches: Director Generals Report. (2001). The State of Food Insecurity in the World. Retrieved from: <http://www.fao.org/docrep/003/Y1500E/Y1500E00.HTM> [in English].
7. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy. (2004, June 24). [On state support for agriculture in Ukraine]. *Zakon Ukrainy №1877-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. №49*. 527. [in Ukrainian].
8. Lushpaiev, S.O. (2015). Poniattia prodovolchoi bezpeky za zakonodavstvom zarubizhnykh derzhav. [The concept of food security under the legislation of foreign countries]. *Forum prava. №3*. 135–142. [in Ukrainian].
9. Kurman, T.V. (2010). Pravove zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v Ukraini: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty. [Legal support for food security in Ukraine: national and international aspects]. 97. [in Ukrainian].
10. Konventsiiia pro nadannia prodovolchoi dopomohy.(1999). [Food Aid Convention]. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/206185___206250 [in Ukrainian].
11. Food and agricultural organization. Retrieved from: <https://www.fao.org/documents/card/en/> [in English].
12. World Trade Organization. Retrieved from: <https://www.wto.org/> [in English].
13. United Nations Development Programme. Retrieved from: <https://www.undp.org/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 24.11.2024